

Mamadaliyev Akmaljon G'ayratliyevich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti

"Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası assistenti

KICHIK BIZNES INNOVATSION FAOLIYATINING BOZOR IQTISODIYOTI RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI

Annotatsiya: Mazkur maqola kichik biznes innovatsion faoliyatining bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar tajribasi mavzusini yoritishga bag'ishlangan. Shuningdek, maqolada innovatsion faoliyat tushunchasiga keng izoh berilgan va uning mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishdagi ahamiyati haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion menejment, funksional menejment, Dinamik iqtisodiy o'sish, zamonaviy fan, innovatsiya korxonalar, amortizatsiya huquqi, investitsiya siyosati.

Mamlakatimiz korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish, uning samaradorligini xalqaro standartlar darajasida baholashning zamonaviy usullarini ishlab chiqish, ushbu faoliyatni qo'llab - quvvatlash mexanizmini yanada takomillashtirish zarurati, iqtisodiy o'sish innovatsiyaga bog'liq ekan, bunda yangi ilmiy bilimlarni yaratishning tadqiqiy jarayoni modellari va yangi intellektual mahsulotlarning paydo bo'lishi mustahkam o'rin egallaydi. Shu nuqtai nazardan innovatsion menejment institutsional ahamiyat kasb etadi va uning tushunchasiga ham innovatsion sohaning tuzilmaviy rasmiylashtirishni, ham ixtisoslashgan boshqaruv organlaridan iborat bo'lgan innovatsiyalarni boshqarish tizimini kiritishni va qarorlar qabul qilish vakolatlari berilgan hamda innovatsion faoliyat natijalari uchun javobgar bo'ladigan maxsus menejerlar instituti bo'lishini nazarda tutadi. Bu maqsadlarga erishish uchun innovatsion jarayonlarni boshqarish bo'yicha malakali xodimlar tayyorlash va zamonaviy darsliklarni yaratishni hozirgi davrda dolzarbdir.

Dastavval innovatsion menejmentning asosiy tushunchalari bilan yaqindan tanishib olamiz. Innovatsiyal so'zi yangi joriy etilgan yoki yangilik so'zlarining sinonimi bo'lib, ular bilan bir qatorda ishlatilishi mumkin. Stiv Djobs aytganidek: —Rahbar oddiy ishchidan innovatsion g'oyasi bilan farq qilib turadi. Innovatsiyalarni biznesdagi o'rni haqida SAS tashkiloti boshlig'i Djeys Gudnayt shunday deydi: —Biznesning oltin baliqchasi - bu innovatsiyalardir. Adabiyotlarda innovatsiyaning mohiyatini ta'riflashga bir necha xil yondashuvlarni uchratish mumkin. Ular orasida ikki nuqtai nazar kengroq tarqalgan. Birinchisida yangilikning joriy etilishi ijodiy jarayonning yangi mahsulot (texnika), texnologiya, uslub va h.k. ko'rinishidagi natijasi sifatida, ikkinchisida esa amaldagilarning o'rniga yangi mahsulot, element, yondashuv, tamoyillarni joriy etish jarayoni sifatida talqin qilinadi[1]. Bizga innovatsiyani ijodiy jarayonning yaratilgan yoki joriy etilgan yangi iste'mol qiymatlari ko'rinishidagi natijasi sifatida ta'riflagan ma'qulroq. Ushbu yangi qiymatlarning qo'llanilishi ulardan foydalanuvchi shaxs yoki tashkilotlardan faoliyat va ko'nikmalarning odatiy stereotiplarini o'zgartirishlarini taqozo etadi. Bozorga xos xo'jalik yuritish sharoitida innovatsiyaning eng muhim belgisi uning iste'mol xususiyatlarining yangiligidan iborat bo'lishi kerak.

Innovatsion menejment iqtisodiyot fanining va kasbiy faoliyatning mustaqil sohasi bo'lib, har qanday tashkiliy tuzilmaning moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish yo'li bilan innovatsion maqsadga erishishni shakllantirish va ta'minlashga qaratilgan. Nayman Rikover aytishicha : «Yangi mahsulot bozorda birdaniga qabul qilinmaydi, buning uchun sabr va Menedjment kerak». Innovatsion menejment funksional menejmentning bir turi hisoblanadi. Uning bevosita obykti xalq xo'jaligining barcha sohalarida amalga oshiriladigan turli - tuman innovatsion jarayonlardir. Oldingi paragrafdan ko'rinib turibdiki, innovatsion jarayonlar yetarli darajada o'ziga xos, keng ko'lamlı, murakkab va mazmuniga ko'ra turlicha bo'lgan boshqaruv obyektidan iborat bo'lib, samarali rivojlanish

uchun boshqaruv orqali ta'sir o'tkazishning maxsus shakl va uslublariidan foydalanishni taqozo etadi. Mamlakat iqtisodiyotini tubdan isloh qilishning hozirgi sharoitida yangiliklar davlat boshqaruvi organlaridan tortib mayda korxonalarigacha bo'lgan barcha tuzilmalarning muhim va zarur elementiga, innovatsion menejmentning ilmiy uslublariidan foydalanish esa mamlakat rivojining, har qanday korxonaning faoliyat ko'rsatishi va tijoriy muvaffaqiyatlarining muhim omiliga aylanib qolmoqda.

Dinamik iqtisodiy o'sish bozor tizimida korxonalar raqobatbardoshligining muhim omili sanaladi. Bozor iqtisodiyotini takomillashtirish jarayonida ishlab chiqarishni yangi texnikaviy asosda rivojlantirishga, ilmiy-texnikaviy ishlanmalarning natijalarini ishlab chiqarishda ro'yobga chiqarish bo'yicha innovatsion faoliyatni faollashtirish, yangi texnologik jarayonlarni yaratish va moddiy ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatishning barcha tarmoqlarini zamonaviy fan - texnika asosida qayta qurishga ustuvor e'tibor qaratilishi lozim. Bugungi kunda butun dunyoda innovatsiyalar - bu injiqlik emas, balki yashab ketish, raqobatbardoshlikni saqlash va yanada gullab - yashnash zaruratidir. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, iste'molchi uchun kurashda o'zining faoliyatini ustun ravishda innovatsion yondashuv asosida qurayotgan hamda yangi tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishni o'zining bosh strategik maqsadi qilib qo'rganlar g'olib bo'lar ekan. Bu tashqi va ichki bozorning korxonaga bosim o'tkazishi bilan bog'liq[2].

Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlar tajribasiga ko'ra, innovatsiya korxonalari uchun respublikada qabul qilingan hamda iqtisodiyotning ustuvor sohalarida amal qilayotgan barcha imtiyozlarni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, ilmiy izlanishlarni bajarayotgan innovatsiya korxonalari tadqiqot ishlari uchun ilmiy-texnik asbob-uskunalar sotib olgan yilning o'zidayoq, 50 foizli amortizatsiya huquqiga, qolgan asosiy mablag'lar hisobidan esa jadallashgan amortizatsiya huquqiga ega bo'lishlari lozim. Sanoat sohasi uchun innovatsiyalarni joriy etadigan korxonalariga litsenziyalar va —nou-xaularni sotish jarayonida soliqqa tortish vaqtida chegirmalar taqdim etilishi, ishlab chiqarishni kengaytirishni amalga oshiradigan korxonalariga esa soliqqa tortiladigan mablag'lar hisobidan yangi asbob-uskunalar qiymatini chiqarib tashlash huquqi berilishi lozim. Oqilona investitsiya siyosatini yuritishda davlat tomonidan innovatsion tadbirkorlikka sarmoya qo'yishning o'ziga xos afzalliklari yaratiladi.

Hozirgi davrda dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o'zining ma'no - mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bunda eng asosiy va muhim jihat – milliy iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashtiruvining kuchayib borishidir. Ayni paytda bu jarayonlar xalqaro maydondagi raqobatning ham keskinlashuviga, har bir mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o'z mavqeini mustahkamlash uchun kurashining kuchayishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish kishilarning ishbilarmonlik faoliyatiga keng yo'l ochib berdi[3]. Bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdir. Zamonaviy iqtisod xo'jalik faoliyatining subyekti - bu korxonalar, kompaniya, firma, korporatsiya, ya'ni faoliyatning har xil turlari, sheriklar, mulkni erkin tanlovchi va davlat oldida belgilangan majburiyatlarga ega yuridik shaxsdir. Bugungi kunda respublikada investitsiya – innovatsiya milliy dasturiyagona maqsadga yo'naltirilgan holda, izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Mazkur dasturda yaqin yillarga mo'ljallangan ustuvor va strategik ahamiyatga ega loyihalar belgilangan bo'lib, dastur iqtisodiyotning yoqilg'i energetika, mashinasozlik, tog' - konchilik, kimyo, yengil sanoat hamda qishloq xo'jaligi mahsulotini qayta ishlash sohasi kabi deyarli barcha sohalarini qamrab olgan.

Dasturni amalga oshirishda respublika hukumati huzuridagi fan va texnologiyalar markazi muammolar bo'yicha kengashi, tarmoq ilmiy-texnika markazlari, viloyatlar qoshidagi fan va texnika xalqaro markazlari hamda ilg'or texnologiyalar markazlari ishtirok etadilar. Xalqaro markazlarda amaliy (ishlab chiqarish tuzilmalarida tayyorlangan) va innovatsion (fan va ilmiy xizmat ko'rsatish sohasidagi) vazifa hamda muammolar shakllantirilib, konsalting va axborot xizmatlari ko'rsatiladi. shu bilan birga busohada hali amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalar ko'p. Jumladan, innovatsiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish zarur. Innovatsion faoliyat markazlashtirilgan va

markazlashtirilmagan turdamoliyalashtiriladi. birinchi usulda pul mablag'lari: davlat budjeti, ilmiy-texnik rivojlanish davlat dasturiga kiritilgan loyihalarni maqsadli moliyalashtirish[4]; tanlov ishlarini bajarish bo'yicha jamg'armalar; muayyan loyiha uchun ajratilgan va qaytarilishi kutilmaydigan grantlar hamda subsidiyalar; hokimiyatlar va boshqaruv organlari maxsus buyurtmalarini moliyalashtirish; davlat banklarining kreditlari hisobidan taqdim etiladi.

Mamlakatimiz bozor iqtisodiyoti sharoitda iqtisodiy rivojlanishning innovatsion mexanizmini hamda yangi strategiyasini ishlab chiqish va shakllantirishda jahon amaliyotida o'zini oqlagan tajribadan maksimal ravishda foydalanish lozim degan fikr - mulohazalardan kelib chiqqan holda davlat tomonidan qo'llab - quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlarini belgilash mumkin. Mamlakatimizning yangi innovatsion mexanizmi quyidagilarni o'z ichiga oladi: -boshqarishning bevosita uslublarini qo'llash hamda xalqaro tajribani inobatga olgan holda yangi tashkiliy-iqtisodiy shakllarini yaratish; -yangi tashkiliy-iqtisodiy shakllarni faol jalb qilgan holda FTT ni bilvosita uslublar bilan tartibga solish va rag'batlantirish; -mahalliy hokimiyat darajasida ham xuddi shunday mexanizmni qo'llash. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishi iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning muhim obyektlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ko'pchilik mamlakatlarda davlat iqtisodiy siyosatining ajralmas qismi hisoblanib kelgan. Buning sababi u muhim makroiqtisodiy funksiyalarni hal etilishiga, jumladan, milliy iqtisodiyotni tarkibiy qismini takomillashtirish; iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash; ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish doirasini kengaytirish; bandlikni ta'minlash; halol raqobat muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shu maqsadda rivojlangan mamlakatlar boshqaruv tizimida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab - quvvatlovchi va rivojlanishini ta'minlovchi maxsus qo'mitalar tashkil etilgan. Masalan: AQSh Kongressida 1953 yil biznes bilan shug'ullanuvchi kichik biznes ishlari bo'yicha ma'muriyat tuzilgan bo'lib, uning hududiy qo'mitalari (30-40 kishidan iborat bo'lgan) har bir shtatda tashkil etilgan. Qo'mitaning bosh maqsadi mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hisoblangan. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni huquqiy asoslarini tartibga soluvchi maxsus qonunlar ham qabul qilgan. Buning asosida 1970-1973 yillarda —Малое прекрасно shiori yuzaga kelgan. Natijada yirik kompaniyalar mayda korxonalariga ajrala boshlagan. Angliyada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tartibga solishda ma'muriy vositalardan keng foydalanilgan[5]. Koreya Respublikasida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash borasida bir qator qonunlar qabul qilingan bo'lib, uning mohiyati ularni boqimandalik holatlaridan olib chiqish va oyoqqa turg'izish hisoblangan.

Yuqorida fikrlarga yakuniy xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining tadbirkorlik to'g'risidagi qonunida tadbirkorlikning iqtisodiy - huquqiy mustaqilligi hamda ushbu mustaqillikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan kafolatlar tadbirkorlarning huquq va mas'uliyati aniq belgilangan. Ushbu qonunda tadbirkorlar o'rtasidagi munosabatlar, ularning boshqa korxonalar va tashkilotlar, davlat boshqaruv idoralari bilan munosabatlarini tartibga solishga taalluqli qoidalar ham yoritib berilgan. Ushbu qonun vositasida fuqarolarning tadbirkorlik faoliyati tartibga solingan tadbirkorlikni rivojlantirishning huquqiy kafolatlari belgilab berilgan. Qonun mulkchilik va xo'jalik yuritish shakllarini erkin tanlashga, bu shakllarning teng huquqlilik asosida amal qilishiga, o'zaro hamkorlik va erkin raqobatbardoshlikni ta'minlaydigan sharoitlarni yaratilishiga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G. Xamdamova, O. Astanakulov, A. Matchanov. Innovatsion menejment: Darslik /; - T.: «Iqtisod-Moliya», 2018. - 434 b.
2. Ergashev, D. Raximova, A. Sagdullaev, O.Parpiiev, Sh. Zaynutdinov — Innovatsion menejment. Darslikl. Toshkent , —Akademiya. 2010.
3. Shadiyeva D. The theory of innovative development and its influence on R&D financing// Iqtisodiyot nazariyasi muammolari: talqini va yechimlari: oily o'quv yurtlariaro ilmiy-amali konferensiya materiallari – Toshkent, 2015.

4. Ермасов Н.Б., Ермасов С.Б. —Иновацион менежмент: Учебник. – М.: Высшее образование, 2007.
5. https://renessans-edu.uz/files/books/2023-10-18-07-09-48_fcda7cd0f039ff5c248b16131822a536.pdf